

Criminaliteit

Jack the Ripper, Bonnie en Clyde en Pablo Escobar: historische criminelen die tot op heden tot de verbeelding spreken. De combinatie van het mysterie dat rond deze figuren hangt en de vele misdaden die op hun palmares staan, heeft ervoor gezorgd dat hun reputatie de tand des tijds heeft doorstaan. Zij verschijnen nog steeds als personages in films, series en liederen. Maar (sociale) media springen ook gretig op allerhande hedendaagse misdrijven. Moordzaken, spectaculaire diefstallen zoals de recente plofkraak, en vluchtmisdrijven komen geregeld in het nieuws. Er heerst dan ook een onuitputtelijke fascinatie voor dit grensoverschrijdend gedrag. Waarom moorden of stelen mensen? Wat zijn de motieven van criminelen? Zowel de misdrijven als de gevolgen daarvan voor de slachtoffers, en de impact op de algemene veiligheid brengen de gemoederen vaak in beroering.

Criminaliteit is des mensen, maar de concrete invulling van dit begrip verschilt echter per periode en regio. Criminaliteit wordt hier breed gedefinieerd als alles wat overtredingen van normen en rechtsregels, wanbedrijven en misdaden betreft. Wat een 'wanbedrijf' of een 'misdaad' precies is, varieert naargelang de gevoeligheden en de overtuigingen van toen of daar. Zo vormen zelfmoord, homoseksualiteit, godslastering of heterodoxie in onze contreien geen aanleiding meer tot vervolging of heksenjachten, terwijl dit in de vroegmoderne periode wel het geval was. Ook landlopers en vagebonden beschouwden autoriteiten tot lang in de negentiende eeuw als criminelen. Daarnaast hadden oorlogsomstandigheden en economische crises een impact op de rekbaarheid van dit begrip, zoals enkele bijdragen in dit themanummer duidelijk aantonen. Een historische studie naar het verleden levert alvast heel wat inzichten in de sociale normen en het waardenkader dat vroegere samenlevingen hanteerden.

Ons criminele verleden is rijkelijk bewaard. Criminele procesdossiers, getuigenverhoren, gevangenisregisters en politieverlagen documenteren niet alleen de misdrijven, maar geven ook veel gegevens prijs over het dagelijkse reilen en zeilen van toen. Het grote voordeel van deze gerechtelijke bronnen is dus dat ze een stem geven aan mensen die grotendeels onzichtbaar zijn voor onderzoekers. Bovendien bevatten criminele bronnen veel details over verdachten, slachtoffers en getuigen, zoals geboorte- en woonplaats, leeftijd en beroep. Hierdoor vormen ze voor onder meer sociaalhistorisch en genealogisch onderzoek een meerwaarde. Aan de hand van zeven bijdragen wil dit nummer van Tijd-Schrift de rijke geschiedenis van criminaliteit en de mogelijkheden van het gevarieerde bronnenmateriaal tot zijn recht laten komen. Het nummer is chronologisch opgebouwd en analyseert verschillende aspecten van criminaliteit van de vroegmoderne periode tot nu.

In de zestiende eeuw beschouwde de overheid ketterij als de zwaarste vorm van misdaad. Het imago van de inquisitie, die verantwoordelijk was voor de vervolgingen, is nog steeds dieprood gekleurd wegens de zogenaamde wreedheden en intolerantie tegen andersgelovigen. Onderzoek focuste dan ook lange tijd op de slachtoffers van ketterij, terwijl de inquisitie als instituut maar beperkt aan bod kwam. **Gert Gielis** biedt daarop antwoord door het stereotiepe beeld te doorbreken. Op een overzichtelijke manier brengt hij de geschiedenis van de zestiende-eeuwse inquisitie in de Nederlanden. Bovendien voert hij een pleidooi voor meer lokaal onderzoek, dat recht kan doen aan de grote variëteit in kettervervolgingen.

Dat lokale niveau is ook van belang voor kleinere overtredingen en misdaden. Hoe gingen inwoners in de vroegmoderne tijd om met crimineel gedrag? **Laurent Inghelbrecht** onderzoekt hoe de openbare orde en veiligheid in het Brugse Vrije, het plattelandsgedebied rond Brugge, gehandhaafd werd tussen de zestiende en de achttiende eeuw. Aanvankelijk controleerden inwoners elkaar en hield een 'berijder', een politieman *avant la lettre*, driemaal per jaar toezicht op een 'berijd', een bijeenkomst van alle parochianen waarop werd bemiddeld in geschillen tussen inwoners en boetes werden uitgesproken. De toenemende problemen met landlopers en vagebonden verstoorden echter

die dynamiek, aangezien zij bij criminele activiteiten door de mazen van het net van het bestaande systeem glipten. Inwoners drongen dan aan op een hervorming van de berijdschappen, waardoor criminelen sneller gevat konden worden. Aan de hand van resolutieboeken schetst Laurent Inghelbrecht de grieven van de inwoners, alsook de reactie van de lokale autoriteiten hierop.

Zoals reeds aangegeven varieert de gevoeligheid van bepaalde feiten en handelingen in de loop van de tijd. Behoorde prostitutie in de negentiende eeuw tot de sfeer van de criminaliteit? Bij momenten beroerde het immorele aspect van dit 'oudste beroep' alvast de gemoederen. Het beleid en de regelgeving hieromtrent kwamen dan ook al uitgebreid aan bod in de historiografie. Hierdoor bleven de prostituees zelf vaak in de schaduw. **Margo de Koster** plaatst in haar bijdrage de laatnegentiende-eeuwse en begin-twintigste-eeuwse Antwerpse prostituees en de organisatie van het 'hoerenbedrijf' centraal. In het kader van de politiereglementering onderzoekt ze hun achtergronden, motieven en ervaringen. Via processen-verbaal en andere documenten uit de Antwerpse politiearchieven slaagt ze erin de prostituees van toen een stem te geven.

Landlopers en bedelaars staan centraal in de volgende bijdrage. Zij werden tot lang in de negentiende eeuw beschouwd als criminelen, al waren ze zelf slachtoffers van armoede. Het beleid probeerde een antwoord te bieden op deze armoedeproblematiek en de re-integratie van deze arme bevolkingsgroepen stond hoog op de agenda. Via landloperskolonies of de latere Rijkswelddadigheidskoloniën van Wortel en Merksplas trachtte de overheid opvang en tewerkstelling te bieden. Dit negentiende-eeuwse beleid leverde heel wat bronnenmateriaal (1891-1914) op. **Marc Sprangers** doet het digitaliseringsproject van de bronnen die deze kolonies produceerden uit de doeken. De rijkdom aan gegevens, maar ook de mogelijkheden voor verder (genealogisch) onderzoek worden nader toegelicht.

Criminaliteit is vaak inherent aan een oorlogscontext. Ook in 1919, in de volle nasleep van de Eerste Wereldoorlog, was de rust nog niet hersteld. Diefstallen en moord teisterden de Westhoek. De zondebokken van dienst waren de Chinese arbeiders, die door de Engelsen in volle oorlogstijd naar de frontzone waren gebracht om hier arbeid te verrichten. **Dominiek Dendooven** vergelijkt de voor- en naoorlogse perceptie van deze Aziaten en het Chinese Labour Corps (CLC). Waar inwoners deze Oosterse tijdgenoten aanvankelijk als een curiosum beschouwden, veranderde die perceptie na de wapenstilstand. Zij werden met de vinger gewezen voor de vele problemen in deze frontstreek. Wat zorgde voor deze ommezwaai?

Ook de nasleep van de Tweede Wereldoorlog komt aan bod. De bijdrage van **Jan Julia Zurné** focust op de chaotische maanden net na de bevrijding, toen verzetsgroepen afrekenden met collaborateurs. Vooral dit geweld en de reactie van de autoriteiten daarop komen aan bod. De vele voorbeelden, ontleend aan gerechtelijke documenten uit de regio Brussel, illustreren alvast de rekbaarheid van het begrip 'criminaliteit'. Hoe kanaliseer je als overheid de wraak die er bij verzetsgroepen heerst en in hoeverre is geweld tegen collaborateurs gerechtvaardigd?

De artikelen in deze bijdrage tonen aan dat criminele bronnen delicate onderwerpen, zoals medewerking aan de collaboratie of de aanwezigheid in gesloten jeugdinstituten, aansnijden. Er moet dan ook omzichtig opgesprongen worden met dit materiaal, vooral als deze de recente geschiedenis behelzen. Voor de persoon in kwestie of de nabestaanden kan dergelijk materiaal en onderzoek confronterend en compromitterend zijn. **Laura Nys** benadrukt in haar bijdrage het belang van privacy. Hoe de persoonsgegevens van de persoon in kwestie beschermen zonder afbreuk te doen aan het onderzoek? Bij wet dienen de gegevens van nog levende personen geanonimiseerd te worden, maar wat met de gegevens van overledenen? Aan de hand van vier dilemma's werpt ze de problemen omtrent privacy en onderzoek op. Dat doet ze binnen het kader van de twintigste-eeuwse jeugddelinquentie. In de hedendaagse samenleving, waarin privacy steeds een belangrijker gegeven wordt – denk maar aan de recente GDPR – dient er ook een bewustwording te groeien over de bescherming van persoonsgegevens gevonden in (privacy-gevoelige) bronnen.

Laat u alvast niet verleiden om de grenzen van het ontoelaatbare op te zoeken. Daarentegen hopen we u te inspireren met de vele *tips and tricks* om ons criminele verleden terug tot leven te brengen.

Namens de redactie,

Ans Vervaeke